

**UKRAIŅU VALODA: VADLĪNIJAS ĪPAŠVĀRDU TRANSKRIPCIJAI
LATVIEŠU VALODĀ**

Īss valodas apraksts

Ukrainu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes austrumslāvu valodu grupas. Tai visradnieciskākās ir krievu un baltkrievu valodas. Tā ir oficiālā valoda Ukrainā.

Ukrainu valodā runā ap 40 miljoniem cilvēku, no tiem 31- 33 miljoni Ukrainā. Daudz ukraiņu valodā runājošu cilvēku dzīvo arī citās valstīs. Visvairāk – Krievijā (> 2 milj.), Kazahstānā (898 000), ASV (844 000), Moldovā (600 000), Brazīlijā (500 000), Ungārijā (300 000), Baltkrievijā (291 000), Kanādā (175 000), Uzbekistānā (153 000), Polijā (150 000) un citās.

Mūsdienu ukraiņu literārā valoda izveidojās 19. gs. pirmajā pusē, par tās radītāju uzskata ievērojamo ukraiņu dzejnieku Tarasu Ševčenko. Normētā ukraiņu valoda satur visu 3 galveno dialektu (ziemeļrietumu (Poļesjes), dienvidrietumu (Galīcijas, Aizkarpatu, Bukovinas) un dienvidaustrumu (Piedņepras)) elementus. Visi dialekti ir pārstāvēti samērā vienlīdzīgi un nav pamata domāt, kāds no tiem būtu nozīmīgāks par pārējiem, jo savu pienesumu literārajai valodai ir devuši teksti, kas pierakstīti daudzās un dažādās izloksnēs visās Ukrainas malās. Ukrainu valodas ceļš uz neatkarīgas valsts valodas statusu nebija viegls. Kaut arī tajā runā daudzi miljoni, savu specifisko vēsturisko un lingvistisko saišu ar krievu valodu dēļ tā ir tikusi uzskatīta arī par vienu no krievu valodas dialektiem. Spilgts piemērs tam ir 1914 .g. Petrogradā izdotā Krievu valodas dialektu karte, kurā gan baltkrievu, gan ukraiņu valoda rādīta kā krievu valodas dialekti, nevis kā atsevišķas valodas.

Alfabēts

Ukrainu rakstībā lieto kirilisko alfabētu:

А а Б б В в Г г Ґ ґ Д д Е е Є є Ж ж
З з И и І і Ї ї Й й К к Л л М м Н н
О о П п Р р С с Т т У у Ф ф Х х Ц ц
Ч ч Ш ш Щ щ Ю ю Я я Ъ ъ

Ukrainu valodā ir seši patskaņi /a/, /e/, /i/, /ɪ/, /o/, /u/ un divi spraudzeņi /j/ un /v/. Līdzskaņi var būt cieti, palatalizēti un gari, piem., /l/, /lʲ/, un /ll/ vai /n/, /nʲ/ un /nn/.

Romanizācija

Laikā, kad Ukraina atradās PSRS sastāvā, pat neskatoties uz to, ka tai bija atsevišķas ANO dalībvalsts statuss, ANO ietvaros netika oficializēta neviena transliterācijas sistēma. Tikai 1993. gadā Ukrainā tika ieviesta nacionāla romanizācijas shēma. 1996. gadā Ukrainas tieslietu ministrs apstiprināja šādu Ukrainas nacionālo romanizācijas sistēmu, kura tad arī būtu uzskatāma par prioritāro:

А а	a	З з	z	О о	o	Ч ч	ch ^C
Б б	b	И и	y	П п	p	Ш ш	sh ^C
В в	v	І і	i	Р р	r	Щ щ	sch
Г г	h, gh ^A	Ї ї	i, yi ^B	С с	s	Ю ю	iu, yu ^B
Ґ ґ	g	Й й	i, y ^B	Т т	t	Я я	ia, ya ^B
Д д	d	К к	k	У у	u	Ь ь	' ^D
Е е	e	Л л	l	Ф ф	f		"
Є є	ie, ye ^B	М м	m	Х х	kh ^C		
Ж ж	zh ^C	Н н	n	Ц ц	ts ^C		

^A ar *gh* romanizē burtu Ґ burtkopā ҐГ (zgh), lai izvairītos no jaukšanas ar ж (zh).

^B otrais variants tiek lietots vārda sākumā.

^C šo burtkopu attēlošana transliterējot dubultos līdzskaņus ж, х, ц, ч, ш var tikt vienkāršota, piem. Запоріжжя → *Zaporizhia*.

^D mīkstinājuma zīmi transliterējot mēdz izlaist, izņemot burtkopas ьо un ьї, kuras vienmēr attēlo kā 'o un 'i.

Praksē tomēr nākas sastapties ar dažādiem romanizācijas veidiem. Sekojošā tabulā salīdzinātas vairākas latinizācijas shēmas.

Ukrainu alfabēts	ALA-LC*	BGN/PCGN**	ISO 9	1996. g. nacionālā sistēma	Citas	
А а	a	a	a	a	a	a
Б б	b	b	b	b	b	b
В в	v	v	v	v	v	v
Г г	h	h	g	h, gh	h	h
Ґ ґ	g	g	g	g	g	g
Д д	d	d	d	d	d	d
Е е	e	e	e	e	e	e
Є є	ie [~]	ye	ê	ie, ye	je	je
Ж ж	zh [~]	zh	ž	zh	ž	ž
З з	z	z	z	z	z	z
И и	y	y	i	y	y	y
І і	i	i	ì	i	i	i
Ї ї	ï	yi	ï	i, yi	ji	ji

Ukrainu alfabēts	ALA-LC*	BGN/PCGN**	ISO 9	1996. g. nacionālā sistēma	Citas	
Й й	ï	y	j	i, y	j	j
К к	k	k	k	k	k	k
Л л	l	l	l	l	l	l
М м	m	m	m	m	m	m
Н н	n	n	n	n	n	n
О о	o	o	o	o	o	o
П п	p	p	p	p	p	p
Р р	r	r	r	r	r	r
С с	s	s	s	s	s	s
Т т	t	t	t	t	t	t
У у	u	u	u	u	u	u
Ф ф	f	f	f	f	f	f
Х х	kh	kh	h	kh	x or kh	x or ch
Ц ц	ts̃	ts	c	ts	ts	c
Ч ч	ch	ch	č	ch	č	č
Ш ш	sh	sh	š	sh	š	š
Щ щ	shch	shch	ṣ̌	sch	šč	šč
Ю ю	iũ	yu	û	iu, yu	ju	ju
Я я	iã	ya	â	ia, ya	ja	ja
Ь ь	'	'	'	'	'	'
'	–	”	'	”	–	–

* ALA-LC sistēmā burtkopu attēlošanai ir paredzēts lietot burtus savienjošas diakritiskās zīmes, bet praksē tas bieži vien netiek ievērots.

** BGN/PCGN sistēmā burtkopas *э, кэ, сэ, мс*, un *уз* var tikt latinizēti kā *z·h, k·h, s·h, t·s*, un *ts·h*, lai izvairītos no dublēšanās ar transliterācijām *zh, kh, sh, ts, tsh*, kuras tiek lietotas burtu *жс, х, и, ъ* un burtkopas *му* latinizācijai.

Tabula ukraiņu valodas skaņu atdarināšanai latviešu valodā

Ukrainu alfabēta burts	IPA	Transkripcija uz latviešu valodu	UKRAIŅU NOS.	LATVISKAIS NOS.	PIEZĪME
Аа	[a]	a	Андр <u>у</u> шівка Ма <u>к</u> арів Нова Боро <u>в</u> а	Andrušivka Makariva Novaborova	
Бб	[b]	b	Бород <u>я</u> нка Об <u>у</u> хів	Borodjanka Obuhiva	
Вв	[v]	v	Воло <u>ч</u> иськ Мар'ян <u>і</u> вка Ізяс <u>л</u> ав	Voločiska Marjaņivka Izjaslava	
Гг	[h]	h	Гостом <u>є</u> ль Білог <u>і</u> р'я Остро <u>г</u>	Hostomeļa Bilohirja Ostroha	
Ґґ	[g]	g	Ґ <u>о</u> нта	Gonta	
Дд	[d]	d	Д <u>ж</u> анкой Роз <u>д</u> ольне	Džankoja Rozdoļne	

Ее	[e]	e	Е нергодар Пере щ епине Гуляйполе е Покровськ е	E nerhodara Pere š čepina Huļajpole e Pokrovske e	
Єє	[je]	je	Є саулівка Кар' є рне Чапа є ве	J esauļivka Kar j eрne Čapa j eve	
нє	[ne]	ņe	Верх нє Синьовидне	Verh ņ esiņovidne	
Жж	[ʒ]	ž	Ж ашків Мі ж гір'я	Ž aškiva Mi ž hirja	
Зз	[z]	z	З авалля Криве О з еро Бел з	Z avaļļa Kriveo z ero Bel z a	
Ии	[ɪ]	i	До л инська Крим к и	Dol i nska Krim k i	
Іі	[i]	i	І нгул Олександр і вка Кумар і	I nhula Oleksandr i vka Kumar i	
лі	[li]	ļi	Радивил і в	Radivi ļ iva	
ні	[ni]	ņi	Кали н івка	Kali ņ ivka	
Її	[ji]	ji	Андри ї вка Баба ї	Andri j ivka Baba j i	
Йй	[j]	j	Гай й син Чинаді й ово Уда й	Hajs i na Činadi j ovo Uda j a	
Кк	[k]	k	К азанка Цебри к ове Щорськ к	K azanka Cebrik o ve Ščors k a	
Лл	[l]	l	Л имани Мо л очанськ Новий Розді л	L imani Moločanska Novijrozdi l a	Mikstināto sk. pie 'i, ю, я, Ъ'
лю	[lu]	ļu	Верб л южка	Verb ļ užka	
Мм	[m]	m	М иколаївка У м ань	M ikolajivka U m aņa	
Нн	[n]	n	Н емирів Іллі н ці Уклі н	N emiriva Iļļ i nci Uk ļ ina	Mikstināto sk. pie 'i, ю, я, Ъ'
Оо	[o]	o	О ратів Криж о піль Криве Озеро о	O rativa Križ o piļa Kriveozero o	

Пп	[p]	p	П ерегінське Закуп п не Чо п	P erehinske Zakup p ne Čo p a	
Рр	[r]	r	Р огань Дер р гачі Лисо р іп	R oha ṛ a Der ṛ hači Liso ṛ ira	
Сс	[s]	s	С рібне Краси л ів	S ribna Kras i liva	Mikstināto sk. pie 'i, ю, я, ь'
Тт	[t]	t	Т урка С трий Сер т Зага т тя	T urka S trija Sere t a Zaha t tja	Mikstināto sk. pie 'i, ю, ь'
Уу	[u]	u	У стинівка Калу ш	U sti ṇ ivka Kalu š a	
Фф	[f]	f			
Хх	[x]	h	Х орол Новоар х ангельськ	H orola Novoar h anhejska	
Цц	[ts]	c	Ц аричанка Верхів ц еве	C aričanka Verhiv c eve	Mikstināto sk. pie ю, я, ь'
Чч	[tʃ]	č	Ч игирин Помі ч на Мізоч ч Залу ч чя	Č ihirina Pomi č na Mizo č a Zalu č ja	
Шш	[ʃ]	š	Ш ульгівка Віль ш анка	Š ulhivka Viľ š anka	
Щщ	[ʃtʃ]	šč	Щ орськ Козель щ ина	Šč orska Kozel šč ina	
Юю	[ju]	ju	Ю жноукраїнськ Із ю м	Ju žnoukrajinska Iz ju ma	
лю	[lu]	lu			
ню	[ɲu]	ɲu	Пан ю тине	Pa ɲ utine	
цю	[tsʲu]	cju	Ц юрупинск	Cju rupinska	
Яя	[ja]	ja	Я сіня Куп' я нськ Пир я тин Отин я	J asi ṇ a Kup j anska Pir j atina Oti ṇ ija	
ля	[la]	la	Дел я тин	De l atina	
ня	[ɲa]	ɲa	Чер н яхів	Čer ɲ ahiva	
ця	[tsʲa]	ca	Вижни ц я	Viž ɲ ica	
ь					

дь	[dʲ]	d / dj	Берша дь , Зі дь ки	Berša da , Zid ji ki
ль	[ʌ]	l	Попі ль ня	Popi l ņa
нь	[ɲ]	ŋ	Хоті нь	Hoti ŋ a
ьо	[jo]	jo	С ьо маки	S jo maki
сь	[sʲ]	s	Іршан сь к	Iršan s ka
зь	[zʲ]	z	Градиз зь к	Hradiz z ka
ць	[tɕʲ]	ɕ	Козеле ць	Kozele ɕ a
ть	[tʲ]	tʲ	Уст ь -Чорна Убор ть	Ust tʲ čorna Ubor t a

Україну eksonīmi

Par *eksonīmiem* tiek uzskatīti kādā valodā lietoti citvalodu vietvārdi, kas atveidoti tādā formā, kas atšķiras no oriģināla. Ņemot vērā vēsturiskos apstākļus un ilgstošos periodus, kad Latvija un Ukraina ietilpušas vienotos valstiskos veidojumos, latviešu valodā desmitiem gadu ir lietoti un tradicionāli nostiprinājušies daudzi Ukrainas vietu nosaukumi, kas diezgan būtiski atšķiras no patlaban Ukrainā lietotajiem nosaukumu variantiem. Tomēr tāpat kā ievērojot tradīciju, netiek mainīti ne Parīzes, ne Venēcijas, ne Minhēnes, ne arī daudzi citi latviskie nosaukumi, tad nebūtu uzskatāms par racionālu vienkārši politisku apsvērumu dēļ atteikties no ļoti pazīstamiem, kartogrāfijā un literatūrā plaši lietotiem Ukrainas eksonīmiem. Tāpēc sekojošie nosaukumi būtu jāraksta tradicionālajā veidā.

Černobiļa
Dņestra
Eipatorija
Galīcija
Kijeva
Podolija (Podolijas
augstiene)
Sevastopole
Simferopole
Volīnija

Nomenklatūras vārdu saraksts

Ukrainu val.	Ukrainu romanizācija	Latviešu val.
архіпелаг	<i>arkhipelah</i>	arhipelāgs
водосховище	<i>vodoskhovysche</i>	ūdenskrātuve
гора	<i>hora</i>	kalns
лиман	<i>lyman</i>	grīva
мис	<i>mis</i>	zemesrags
місто, містечко, селище	<i>misto, mistechko, selysche</i>	pilsēta
море	<i>more</i>	jūra
озеро, став	<i>ozero, stav</i>	ezers
острів	<i>ostriv</i>	sala
півострів	<i>pivostriv</i>	pussala
пік	<i>pik</i>	virgotne
піщана мілина	<i>pischana milyna</i>	sēklis
пляж	<i>pliazh</i>	pludmale
протока, вузький	<i>protoka, vuz'kyu</i>	jūras šaurums
пучина	<i>puchyna</i>	līcis, grīva
річка, ріка	<i>richka, rika</i>	upe
село	<i>selo</i>	ciems

Literatūra un avoti

- Provisional Rules of Reproducing Letters of the Ukrainian Iphabet with Latin (English) Characters. UNGEGN, 17th Session, New Yuork, 13-24 June 1995. WP No.73.
- Romanization of Ukrainian Geographical Names. UNGEGN, 18th Session. Geneva, 12-23 August 1996. WP NO. 78.
- <http://www.eki.ee/wgrs/>
- <http://www.omniglot.com/writing/ukrainian.htm>
- <http://litopys.narod.ru/ukrmova/um.htm>
- <http://cybermova.com/cgi-bin/onlinedic.pl>